

שמות פרק י'

(כא) ויאמר יקוק אל משה נטה ידך על השמים ויהי חושך על ארץ מצרים שלשת ימים: (כג) לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבתם: (כד) ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את יקוק רק צאנכם ופקדכם יצג גם טפכם ילד עמכם: (כה) ויאמר משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת ועשינו ליקוק אלהינו: (כו) וגם מקננו ילד עמנו לא תשא פרוסה כי ממנו נקח לעבד את יקוק אלהינו ואנחנו לא נדע מה נעבד את יקוק עד באנו שמה: (כז) ויחזק יקוק את לב פרעה ולא אבה לשלחם: (כח) ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסר ראות פני כי ביום ראתך פני תמות: (כט) ויאמר משה כן דברת לא אסף עוד ראות פניך:

רש"י

(כא) **וימש חשך** - ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה, וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: **וימש** - כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הברת האל"ף נכרת כל כך אין הכתוב מקפיד על חסרונה, כגון (ישעיהו יג כ) ולא יהל שם ערבי, כמו לא יאהל, לא יטה אהלו. וכן (שמואל ב כב מ) ותזרני חיל, כמו ותאזרני. ואונקלוס תרגם לשון הסרה, כמו (שמות יג כב) לא ימיש בתר דיעדי קבל ליליא, כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הוי"ו של וימש, לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה פותרו לשון (דברים כח כט) ממשש בצהרים, שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: (כב) **ויהי חשך אפלה שלשת ימים וגו'** - חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן שלשת ימים. ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה, שלא קמו איש מתחתיו. יושב אין יכול לעמוד, ועומד אין יכול לישוב. ולמה הביא עליהם חשך, שהיו בישראל באותו הדור רשעים, ולא היו רוצים לצאת, ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הן לוקין כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם, וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתו בביתך ובמקום פלוני הוא: **שלשת ימים** - שלוש של ימים טירציני"א בלעז [קבוצה של שלשה ימים רצופים] וכן שבעת ימים בכל מקום שטייני"א של ימים [קבוצה של שבעה ימים רצופים]: (כד) **יצג** - יהא מוצג במקומו: (כה) **גם אתה תתן** - לא דייך שמקננו ילך עמנו, אלא גם משלך תתן: (כו) **פרסה** - פרסת רגל פלנט"א בלעז [כף רגל]: **לא נדע מה נעבד** - כמה תכבד העבודה שמה ישאל ממנו יותר ממה שיש בידינו: (כט) **כן דברת** - יפה דברת ובזמנו דברת, אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך:

אבן עזרא

(כא) **ויאמר** מדרך הסברא כי המטה היה בידו אף על פי שאינו כתוב. **וימש חשך** אמר יפת, כי **וימש חשך**, כמו וימיש. והטעם, כי ימיש כל חשך שהיה להם וידע ויבא אחר עב ממנו. וי"א כי הוא חסר אל"ף, ומלת אמש בלה"ק הלילה שעבר, כמו אמש אמר אלי (ברא' לא, כט), ובלשון ערבי אמס, כי השי"ן יתחלף בסמ"ך ברוב המלות. כמו שמש - שמש. והנה אין טעם לפירושם. ולפי דעתי כי וימש מגזרת ימשש (דבר' כח, כט). ואין טענה בעבור שהוא מפעלי הכפל, כי כמוהו בזה הענין, ידיהם ולא ימישון (תה' קטו, ז), ושב על מצרים, כי מצרים לשון יחיד, כמו ויאמר מצרים אנוסה (שמות יד, כה). והנה הטעם שימששו בידם החשך, שכל כך יהיה עב, כי האור של אש לא ידלק ולא הנר, והעד, לא ראו איש את אחיו, לא באור היום ולא באור הנרות:

רמב"ן

(כג) **ולא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו** - כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש שבא שמשם והיה כמו לילה, אבל היה חשך אפלה, כלומר איד עב מאד שירד מן השמים, כי על כן אמר (בפסוק כא) נטה את ידך על השמים, להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם. והיתה מכבה כל נר, כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך העצום לא יתקיים הנר, וכן העוברים בהרי חשך לא יעמד להם שם הנר ולא האש כלל, ועל כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו, ואלמלא כן היו משתמשין בנרות, וזהו שאמר הכתוב שלח חושך ויחשך (תהלים קה כח), כי היה שלוח חשך, לא אפיסת אור היום בלבד. ויתכן שהיה איד עב מאד מורגש שהיה בו כמו ממש, כדברי רבותינו (שמו"ר יד א), כאשר הוא בים אוקינוס כעדות ר"א:

רש"י

ויאמר משה כה אמר ה' - בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: **כחצת הלילה** - כהחלק הלילה, כחצות, כמו (מלכים א' יט כה)

שמות פרק י"א פסוק ד'

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְקֹוֹק פְּחַצַת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם:

כעלות, (תהלים קכד ג) בחרות אפס בנו, זהו פשוטו לישובו על אופניו, שאין חצות שם דבר של חצי. ורבותינו דרשוהו כמו בחצי הלילה (שמות יב כט) ואמרו, שאמר משה כחצות, דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחוריו, ולא אמר בחצות, שמה יטעו אצטגניני פרעה, ויאמרו משה בדאי הוא:

שמות רבה פרשה י'

[ב] ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפילה (י, כב-כג), מהיכן היה החשך ההוא, רבי יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר מחשך של מעלה שנאמר (תהלים יח) ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו, ר' נחמיה אמר מחשך של גיהנם שנאמר (איוב י) ארץ עפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים וגו', אוי לו לבית שחלונותיו פתוחין לתוך חשך שנאמר (שם) ותופע כמו אופל, אור שלח מתוך חשך, וכה"א (יחזקאל לא) ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עלי את תהום, הובלתי כתיב, ר' יהודה ב"ר אמר במה הרשעים מתכסים בגיהנם בחשך, חזקיה אמר הגיגית הזו במה מכסין אותה בכלי חרס מינה ובה כשם שהיא של חרס כך מכסין אותה בכלי חרס, כך הרשעים שנאמר (ישעיה כט) והיה במחשך מעשיהם לפיכך הקדוש ברוך הוא מכסה עליהם את התהום שהוא חשך שנאמר (בראשית א) וחשך על פני תהום זה גיהנם הוי אומר חשך שבא על המצרים מתוך גיהנם היה.

ליקוטי הלכות – הלכות נטילת ידים שחרית ב

[ד] ועל כן הגאולה הראשונה שהיא יציאת מצרים שכולל כל הגאולות כי כל הגליות מכוונים בשם מצרים כמו שכתב רבינו ז"ל במקום אחר (בסימן ד') על כן התחילה הגאולה בחצות הלילה. כמו שכתוב (שמות י"א) כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. כי עיקר כל הגאולות בפרט גאולת מצרים היה על ידי בחינת הנ"ל הנאמר במאמר הנ"ל על ידי בחינת השגחה שהמשיך השם יתברך מסוף העולם מעלמא דאתי. כי אז ביציאת מצרים היה שידוד המערכות וביטול הטבע כי אז גילה השם יתברך השגחתו על ידי המופתים נוראים שעשה אז וביטל הטבע. וכל זה היה על ידי בחינת עלמא דאתי. כי מסטרא דיובלא נפקו. שהוא בחינת חמשים שערי בינה בחינת עלמא דאתי כידוע. ועל כן היתה הגאולה בחצות הלילה דייקא. דהיינו ששיבר את הלילה והחושך שהם בחינת חכמת הטבע וגילה. השגחה בעולם ועל ידי זה היה עיקר הגאולה.

שם משמואל לפרשת בא [שנה תרע"ב]

עוד יש להתבונן במכת חושך בדברי המד"ר (פי"ד) מהיכן הי' החושך, ר' יהודה ור' נחמי, ר"י אומר מחושך של מעלה שנאמר ישת חושך סתרו וגו' ר"נ אמר מחושך של גיהנם שנאמר ארץ עפתי כמו אופל וגו', עכ"ל. ולמה יצאו לחפש אחר מין חושך שאינו טבעי ולא בפשיטות כמו שפירש הא"ע שיקרה לפעמים כעין זה באוקינוס עי"ש, ובמה פליגי:

ונראה דהנה ידוע שעשר המכות היו לעומת עשרה הכחות שבאדם בליעל, שבעה במדות ושלושה בשכל, והיו המכות מכניעות את כל הכחות ההם עד מכת בכורות שהם הראשית שלהם, ואז לא עצר עוד כח ושלה את ישראל. והנה המדות יש בהן דבר והיפוכו, טוב ורע. למשל מדת החסד לעשות חסד ולרחם על זולתו, ולעומתו ברע תאוות מגונות למלא את נפשו לבד, והוא מהיפוך להיפוך מן החסד שבטוב, שזה לעשות חסד עם זולתו וזה להיפוך לגמרי כמובן, וכן כל המדות יש בהן דבר והיפכו. אך השלושה שבשכל בהם לא שייך לומר שזה כח רע, שהרי השכל בעצמו הוא טוב, ואפי' חכמת הכישוף החכמה בעצמה היא טובה רק שמשתמשים בה לרע, והראי' שהסנהדרין היו צריכין לידע חכמת הכישוף ולא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות כבש"ס שבת (ע"ה א), ואם היתה החכמה בעצמה רעה בודאי לא יתכן שישתאב במוחם הקדוש כח רע ח"ו. כללו של דבר שבעה הכחות הם בעצם רע, והשלושה שבשכל הם בעצם טוב אלא שהרשעים משתמשים בהם כמי שהוא לרע. ועי"כ שבע המכות הראשונות שהן לעומת שבעה הכחות הרעים בעצם באו עי"י כחות רעים ומלאכי חבלה ומשחיתים בעצם, אבל מאז והלאה באו עי"י דברים טהורים ובלתי משחיתים רק שמשתמשים להשחית עי"י דבר צדדי כגון הריבוי כנ"ל, לעומת כחות השכל שהם בעצם טובים ורק שמשתמשים בהם לרע:

ובזה יש לפרש דברי המדרש הנ"ל במכת חושך שהיא לעומת כח שכלי עוד גבוה יותר שלא רצו לפרש שהי' חושך טבעי שהוא בעצם רע. ועי"כ אמר ר"י שהי' מחושך של מעלה, וידוע בדברי האריז"ל שחושך של מעלה הוא מחמת רב האור קדוש ונעלה שאין התחתונים יכולין לקבלו, ועי"כ נאמר יוצר אור ובורא חושך, ולכאורה איפכא הו"ל למימר שהרי בריאה נעלה מיצירה, אלא הוא הדבר שמחמת שאורו רב אין התחתונים יכולין להסתכל בו וכמו מי שענינו טרוטות אינו יכול לקבל אור השמש ואצלו חשך השמש בצאתו, ואי"כ החושך הזה הוא בעצם טוב אלא שאצלם משתמש לרע, והוא מקביל לעומת הכח השכלי שהוא בעצם טוב והם השתמשו בו לרע. ור"נ לא נראה לו שיהי' אור של מעלה משמש אצלם כלל אפי' למכה עי"כ אמר שהוא חושך של גיהנם, והיינו דהנה בפי' מקום שנהגו (פסחים נ"ד א) דגיהנם נברא קודם שנברא העולם ורק אור דידי' נברא בשני בשבת, והנה בשני בשבת משום דאיברו ב"י מחלוקות נמשכים ממנו שניות וכחות הרע אבל חללו של גיהנם שנברא קודם שנברא העולם בודאי אין בו רע. ובספר עשרה מאמרות לרמ"ע שלעתיד שיכלו כחות הרע וגיהנם יכלה, מ"מ חלל דידי' ישאר, ובו יהי' המחול לצדיקים באשר הוא מקום מרווח כי כל העולם כולו ככיסוי קדרה לגיהנם. ועי"כ לומר שהגיהנם בעצמו אינו רע רק הרשעים בעבירות שלהן ממשכיין לו כחות רעים ומלאכי חבלה. ועי"כ איתא בספה"ק דכשבא רשע לגיהנם כל הרשעים צווחין ווי ווי שבשבילו נתוספו עוד כחות רעים ומלאכי חבלה. וס"ל לר"נ שחושך של גיהנם, שאיננו אור דידי' שנברא בשני, רק שבא ממקום גיהנם מחמת עמקו, זה מתדמה יותר להכניע את הכח השכלי של מצרים שבעצמו הוא טוב רק שמשתמשים בו לרע כנ"ל: